SİYASAL TEMSİL: BİR KAVRAMIN DÖNÜŞÜMÜ*

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 71, Yaz 2020, ss. 232-263.

Hakemleme: 02.05.2020 | Düzeltme: 06.05.2020 | Kabul: 12.05.2020

Metin ÖZKAN**

Giriş

Temsili konu alan çalışmaların büyük bir bölümü, kavramı tanımlama ve kuramsallaştırmanın zorluğu üzerine bir şerh ile başlar.[1] Temsil kavramının soyut bir içeriğe sahip olması bu zorluğun en büyük nedenidir. Ancak bu soyut kavrama yönelik dikkat çekici husus, yönetenleri yönetenler nezdinde "somutlaştırma" eyleminin karşılığı olarak kullanılmasıdır. Kavramın görünür olmaya başlamasından 18. yüzyıla kadar ve hatta bugün dahi temsile yönelik farklı kavrayışların ortaya çıkışı, devletin kurucu unsuru olan egemenliğin devri bağlamında bir ilke oluşturma ve siyasal/sosyal bütünleşmeyi sağlama konularına sunmuş olduğu geniş perspektiften kaynaklanır. Bu çerçevede çalışma, modern devlette temsil olgusunun Ortaçağ pratiklerinden hareketle 17. ve 18. yüzyıl "demokratik devrimleri" ekseninde hangi yönde dönüştüğünü anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır.

Temsilî rejimin temelini meydana getiren ve yöneten-yönetilen kurgusunu düzenleyen "yeni" temsil anlayışı İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri paralelinde görünür hale gelir. Ulusal egemenliğin/iradenin tecelli ettiği temsilî organlardaki temsil anlayışını kavrayabilmek, kendinden önce yürürlükte olan emredici vekâleti sosyal ve hukukî yanlarıyla incele-

* Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, https:// ORCID: 0000-0001-6562-1981

** Bu çalışma, 2019 yılında Gazi Üniversitesi'nde savunduğum doktora tezime [Modern-Demokratik Devlette Siyasal Temsil] dayanılarak hazırlanmıştır.

1 Örneğin bkz. Birch, 1971: IV; Budge, 2006: 2; Hobson, 2008: 449; Mansbridge, 2003: 515; Pitkin, 2014: 5; Runciman, 2007: 94; Urbinati, 2006: 7; Vieira ve Runciman, 2008: 11.

meyi gerekli kılar. Nitekim yeni temsil anlayışı, tarihi gelişme çizgisinde ele alınabilmektedir. İngiltere'de uzun bir süre içinde pragmatik yollardan, Amerika'da 1776 Devrimi'yle, Fransa'da ise 1789 Devrimi'yle yerleşen temsilî rejimde, temsilciye hem maddî hem de hukukî sorumluluklar yükleyen vekâlet ilişkisi ortadan kalkmıştır. Yurttaşlık düşüncesi temelinde "seçmen-temsilci" olarak formüle edilen "yeni" yöneten-yönetilen kurgusu, seçmen ile temsilci arasında seçmenin temsilcisini yönlendirebilmesine olanak tanıyan hukukî bağları koparmıştır. Bu bağlamda Ortaçağ siyasal düzeninde danışma organı işlevi yürüten İngiliz *Parlamento*sunun ve Fransa'daki États *Généraux*'nun yasama yetkisiyle donatılması, bir temsil ilişkisinin değil yeni bir temsil anlayışının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Siyasal iktidarın demokratik yollarla el değiştirmesini olanaklı hale getiren yeni temsil anlayışı; Bodin, Hobbes, Rousseau ve Sieyès gibi önemli siyaset teorisyenlerinin, yöneten-yönetilen ilişkisine yönelik toplumlarına özgü çözümlemeleri paralelinde belirgin hale gelmiştir.

Bu çerçevede makale, temsilin modern devlet için taşıdığı önemi ve anlamı, kavramın dönüşümünden hareketle tartışmaya açmaktadır. Çalışmanın izleyen bölümünde, temsilin kavramsal kökenleri üzerinde durulacaktır. Nitekim temsil kavramının vekâlet ve siyasal etkinlik alanına nasıl geçtiğini anlamlandırmak, kavramın etimolojik gelişimini akılda tutmayı gerektirmektedir. 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasındaki siyasal düşünceler paralelinde modern devlet düşüncesinin ortaya çıkışı ise halkın temsilini, siyasal bir kavram/sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Siyasal temsil, 17. yüzyılla birlikte modern demokrasi düşüncesinin ontolojik öncülü konumuna gelir. Siyasal temsil kavramına yönelik tartışmalar, kavramın bizatihi kendisine ilişkin boyutları içermekle birlikte tarihsel süreç içerisinde tanımı ve mahiyetiyle ilgili gerçekleşen değişim ile dönüşüm etrafında olagelmiştir. İzleyen bölümde, halk egemenliği ile ulus egemenliği teorileri paralelinde emredici vekâlet anlayışından yeni temsil anlayışına geçişin kavrama yönelik sunmuş olduğu perspektif incelenecektir. Bu bağlamda 17. yüzyıl siyasal düşüncesinin temsile yönelik sunmuş olduğu kavramsallaştırmanın hala geçerliliğini koruduğu ve kavrama yönelik eleştirilere kaynaklık ettiği savunulmaktadır.

Temsil Kavramının Kökenleri

Siyasal düşünceler tarihi ve siyaset felsefesine dair birçok kavramın etimolojik kökeni, Antik Yunan'dan izler taşımasına rağmen "temsil" (*representation*) kavramının da dâhil olduğu sözcük ailesinin etimolojik kaynağına Antik Yunan'da rastlanılmamaktadır. Antik Yunan'da "temsilî" (*representative*) olarak nitelendirilebilecek kurumlar ve pratikler bulunmasına rağmen

temsil kavramına denk düşebilecek herhangi bir sözcüğün veya kavramın kullanılmadığı bilinmektedir. Temsil kavramının etimolojik kökeni Latince 'de bulunmakla birlikte temsil terminolojisinin de genel olarak Roma (hukuku) kökenli olduğu görülmektedir (Pitkin, 2014: 233).

Temsil kavramına, Latincede "var etmek, ortaya çıkarmak veya yeniden sunmak" anlamlarına gelen *repraesentare* kaynaklık etmekle birlikte; kavramının ilk kullanımlarının, bir ve/veya birden çok insanın diğerlerini ya da Roma İmparatorluğu'nu temsil etmesiyle ilgisi olmamıştır. Temsil kavramının ilk kullanımlarına tiyatro, resim ve dini ritüel pratiklerinde rastlanılır. Bu durum, kavramın siyasal bir içerik kazanmadan önce literatüre girdiğini gösterir. Siyasal bir içeriğe henüz sahip olmadığı süreçte temsil; olgunun, kişinin ya da kavramın aslını değil, onun başka bir düzlemde yeniden kurgulanışının ifadesi olarak kullanılmıştır (Vergin, 2000: 312). Siyasal olmayan temsillerin siyasal temsilden çok daha eski bir geçmişe sahip olduğunu savunan Skinner'in belirttiği üzere "Roma siyasal düşüncesinde, daha sonradan farklı vekiller arasındaki bir temsil ilişkisi olarak düşünülecek olguyu yakalamaya en çok yaklaşan terime hukukî bir kaynaktan olmasa bile tiyatro[2] dünyasında rastlanılmaktadır. Bu uygulamayı tanımlamak amacıyla kullanılan kavram ise "persona" olmuştur (Skinner, 2005: 161). Roma siyasal düşüncesinde *persona*[3] kavramının ilk kullanımları, Antik tiyatrolarda aktörlerin üstlendikleri rolleri betimlemek için kullandıkları kilden veya tahtadan yapılmış maskeleri[4], yanılsamayı, gizlemeyi ve bir kişinin dış görünüşünü ifade eden bir içeriğe sahiptir. *Persona* kavramının bahsi geçen kavrayışlarından daha geniş bir anlam taşıdığını fark eden ilk düşünür Marcus Tullius Cicero'dur. Temsil kavramının modern perspektifinin de temellerini oluşturan "diğerleri adına konuşma ya da eylemde bulunma düşüncesini" *persona* kavramı etrafında şekillendiren Cicero, kavramın siyasal bir boyut kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır (akt. Gürleyen, 2012: 17);

> "...ben başkaları adına konuştuğum ya da hareket ettiğim zaman, bu sanki onların maskesini takmam gibi bir şeydir ve bunun sonucunda, bu insanların kişiliğini 'taşıdığım' ya da 'sürdürdüğüm' -onların rolünü oynadığım, adlarına hareket ettiğim söylenebilir."

2 Temsil kavramına yönelik etimolojik kökenin kaynaklık ettiği *reprasentatio* kavramına da teatral faaliyetlerde rastlanılır. Antik Yunan ve Roma tiyatro dünyasında temsil, bir soyutlamanın herhangi bir nesne içerisinde vücut bulmasını ifade etmek üzere "maske" anlamında kullanılır (Vieira ve Runciman, 2008: 6-8).

3 Ortaçağ'ın ardından kazandığı anlamıyla kişi, insan veya karakter (Pitkin, 2014: 26).

4 Roma tarihinde rastlanıldığı haliyle Tanrıların ve Tanrıçaların anıldığı törenlerdeki dramatik temsillerde maskelerin kullanımı, Antik tiyatronun temel karakteristiği olarak dikkat çekmektedir (Vernant, 2012: 56).

Ortaçağ itibariyle Hıristiyan ayinlerinde *repraesentare* kavramı, birinin görüşünü anlatmanın ifadesi olmanın yanı sıra "diğerleri adına konuşma" ve "eylemde bulunma" fiillerini de kapsayacak şekilde, geniş anlamıyla, standart olarak kullanılmaya başlanır. Bu süreç, tiyatro dünyasında karşılaşıldığı haliyle kavramın rol yaparak da olsa bir kişiyi var etmek anlamından siyasal bir bağlama geçişinin de temellerini atması hasebiyle dikkate değerdir. *Repraesentare* kavramı, Roma siyasal düşüncesinde farklı alanlardaki kullanımlarına rağmen; başkalarının adına, namına veya çıkarına eylemde bulunma ve konuşma düşüncelerinden bağımsız bir kullanım dağarcığına sahip görünmektedir. Nitekim temsil kavramının, "birbirine benzemeyen ama yine de bir diğerinin yerini alma becerisine sahip olan varlıklar arasındaki ilişkiyi kapsayan daha geniş bir anlam" çerçevesinde düşünülmesi, Hıristiyanlık teolojisindeki tartışmalar ekseninde gerçekleşerek kavramın yaygın kullanımına ulaşmasında belirleyici olacaktır (Gürleyen, 2012: 19).

12. yüzyılda Roma hukukunun yeniden canlanışı bağlamında Kilise'nin idarî olarak genişleme ve merkezileşme politikaları, temsil kavramını da yakından etkileyerek kavramın siyasal bir içeriğe sahip olmasında önemli bir ilerleme kaydettiğini gösterir. Avrupa'da Roma ve Kilise hukukunun yeniden yorumu, dünyevî ve uhrevî yönetimleri daha sofistike bir hale getirirken bunun yanında siyasal otorite kavramının anlamını da kısmen değiştirmiştir. Bu dönemde, siyasal otoritenin halktan kaynaklandığı ve/veya halkın, iktidarını yöneticisine devrettiği (lex regia) anlayışları yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur (Nicholas, 2010: 19). Bu anlayışlar, Roma kökenli iki kavramın özellikle siyasal yönetimin hukuk ayağında önemli rol oynaması ekseninde belirgin hale gelmiştir. Bu kavramlardan *birincisi*, kolektif/ortak bir bütün anlamına gelen "universitas" iken *ikincisi*, bir başkasına adına/namına/çıkarına eylemde bulunan ve onu temsil eden birey olarak "procurator"dur. Bu çerçevede "procurator", "universitas"ın otoritesini devralan ve bütünü temsil eden kişi/kişiler konumundadır (Staveley, 1955: 413). Bu iki anlayış perspektifinde siyasal otoritelerin hareket ettiği; temsilin, toplumu ifade eden tüm yurttaşların bireysel hakları konusunda temel olmaya başladığı süreç, modern parlamenter demokrasi kavramının da ortaya çıkışını beraberinde getirecektir. Ancak burada belirtilmesi gerekir ki, 12. ve 13. yüzyıllardaki kullanımıyla temsil kavramı, modern-siyasal içeriğinden uzak bir görünüm arz etmekle birlikte Hıristiyanlık teolojisinde izlenebilecek bir gelişim çizgisinde bulunmaktadır.

Papa V. Clement, 1311 yılında Viyana Konseyi'ne delegelerini göndermek üzere seçtiği piskoposları Papalığın temsilcileri olarak ilan ederken "temsil" kavramını da önemli bir anlam yüküyle donatmıştır. Çünkü Papa'nın dele-

geleriyle yaptığı toplantı, evrensel Kilise'nin bir bakıma temsilî hüviyette kabul edilişinin de ifadesi olmuştur (Örs, 2006: 3). Vieira ve Runciman'ın (2008: 9) belirttiği üzere, temsil kavramının yetkilendirme ilkesi ekseninde yorumlanışı, Papa V. Clement öncesi bir döneme, Papa Büyük Gregory (M.S. 540-604) tarafından yerel bir "comunistas"a –cemaate- gönderilen bir mektuba kadar götürülebilir: "...otoritemizin biz mevcut olamadığımız durumlarda talimat verdiğimiz kişiler tarafından temsil edileceği..." Bu bağlamda temsil kavramı, 13. yüzyıldaki pratikler de göz önünde bulundurulduğunda, temsilcinin temsil edilen adına/namına/çıkarına konuşması ya da eylemde bulunması söz konusu olduğunda ilkel bir kullanım alanına sahiptir. Bu haliyle temsil kavramı, hiyerarşik bağlamda merkezin kendisine tâbi olan çevresiyle irtibat kurma yöntemi olarak dikkat çeker. Dolayısıyla 13. yüzyıl itibariyle temsil kavramının "başkası adına konuşma veya eylemde bulunma" fiillerini içerecek şekildeki kavrayışından bahsetmek son derece zor görünmektedir (Özkan, 2019: 40).

Kolektif bir bütün olarak halk kavrayışı ve bu kavrayışın atomları olarak bireysel çıkarlar ve haklarla donatılmış yurttaş düşüncesine gelinene dek temsil kavramının kesin bir siyasal anlama sahip olmadığı görülmektedir. Halkın bir kişilik kazanarak siyasal bir özne konumuna gelişi ve egemenliğin sahibi olarak tanımlanması modern dönemlere özgü bir olgudur. Ancak siyasal iktidarın bir şekilde halkla ilişkilendirilmesi veya halktan kaynaklandığına yönelik düşünsel zemin siyasal düşünceler tarihinde oldukça eskidir (Kervegan, 2003: 357). Bu bağlamda temsil kavramının siyasal bir anlama sahip oluşu, egemenlik teorisinin belirmesiyle yakından ilişkilidir. Teorik düzlemde "halkın egemenliğinden" bahsedilmek, *auctoristas* -iktidarın ilkesi- ile *potestas*'ın -iktidarın kullanımı- tek bir merkezde toplanmasını gerektirir. Ortaçağ'ın parçalı iktidar yapısı, bu siyasal birliğin sağlanmasını engellemiş ve meşruiyet bağlamında dışsal bir gücün varlığına "sürekli" ihtiyaç duymuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1991: 143). Dolayısıyla oOrtaçağ siyasal düzeninde egemen bir dünyevî iktidar söz konusu değildir. Bu noktada 12. yüzyıldan itibaren çeşitli düşünürlerin teorik düzlemde siyasal iktidar ile halk arasında bağlantı kurma çabası dikkate değerdir. Örneğin dünyevî iktidara karşı Kilise'nin üstünlüğünü savunan ve 12. yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olan Salisburyli John, iktidarın keyfi hareket etmesi durumunda halkın direnme hakkı olduğunu savunarak siyasal iktidarın aslında "temsilci" olduğunu ileri sürer. Benzer şekilde 13. yüzyıl düşünürü Aquinalı Thomas, Tanrısal temelini kabul ettiği siyasal iktidarın, mecazî ve sembolik anlamlarda tüm toplumu bedeninde temsil ettiğini savunarak aklın ürünü olan ve ortak yararı gözeten "yasa" çerçevesinde halka karşı sorumlu ol-

duğunu iddia eder (Sarıca, 1996: 42). Halkın egemenliğine/temsiline yönelik bu fikirler, oldukça sınırlı bir yetki çerçevesinde kurgulanmıştır. Halkın temsiline ve egemenliğine yönelik bahsi geçen düşünsel zemin, temsilin, demokratik öğretinin içerisinde bir siyasal birimle bağlantılı olarak anlam ifade ettiğini de göstermektedir. Son tahlilde modern devlete giden süreçte temsilin anlamını ve dönüşümünü analiz etmek, 13. yüzyıl sonrası "temsil" kavramına yönelik tartışmaları ve Avrupa'daki temsilî kurumları incelemeyi gerekli hale getirmektedir.

Siyasal temsil, modern demokrasi tahayyülünün ontolojik öncüllerinden biri olarak dikkat çeker. Modern devletin doğuşuyla birlikte siyasal iktidarın kaynağı olarak kabul edilen halkın yönetme pratiklerine katılımı, dolaylı başka bir ifadeyle "temsilî" olmaktadır. Bu bağlamda modern siyasal rejimlerin "demokrasi etiketini" taşıyabilmesi için temsil mekanizmasının işlevsel bir konumda olması kritik bir öneme sahip görünmektedir. Daha önce belirtildiği üzere temsil kavramı, esas itibariyle tiyatro dünyasında belirmiş ve Hıristiyan teolojisinde hukukî bir kavram olarak gelişmiştir. 14. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasındaki siyasal düşünceler paralelinde modern devlet düşüncesinin ortaya çıkışı ise halkın temsilini, siyasal bir kavram/sorun olarak karşımıza çıkarır. Böylelikle bir kurum olarak siyasal temsil, siyaset bilimi ve siyaset felsefesinin önemli tartışma konuları arasında yerini alır. Siyasal temsil kavramına yönelik tartışmalar, kavramın bizatihi kendisine ilişkin boyutları içermekle birlikte tarihsel süreç içerisinde tanımı ve mahiyetiyle ilgili gerçekleşen değişim ile dönüşüm etrafında olagelmiştir.

Genel olarak biri ya da birilerinin yerine konuşma, eylemde bulunma, onları olmadıkları yerde/düzlemde var etme, yeniden sunma şeklinde tanımlanan temsil, siyasal bir içerikle donatılmasından itibaren siyaset teorisyenlerinin, üzerinde önemli fikir ayrılıkları yaşadığı bir kavram haline gelir. Kalaycıoğlu'nun (2014: 313) belirttiği üzere temsil, "kavram olarak Batı dillerinde ve özellikle Latincede kullanıldığı anlamı ile daha önce var olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak veya bir soyutlamanın herhangi bir nesne içerisinde vücut bulması demektir." Pitkin'e göre temsil, gerçekte var olmayan bir şeyin var sayılmasını ifade etmekle birlikte kelime anlamı bağlamında; bir eşyanın, bir şeyin, bir kimsenin bir başka eşya, şey veya kimse tarafından herhangi bir şekilde var kılınmasıdır. Pitkin'in temsil perspektifi, kavramın bünyesinde barındırdığı varlık-yokluk paradoksuna dikkat çekmesi hasebiyle değerlidir: Temsil kavramına hayat veren, özne ile nesne ya da gösteren ile gösterilenin özdeş olmamasıdır. Temsilde gösteren gösterileni, özne ise nesnesini kurmaktadır. Bu bağlamda Pitkin, temsile yönelik her kavrayışın birer "kurgu" olduğunu savunmaktadır (Pitkin, 2014: 12).

Temsilin, halkı devlet yönetiminde var eden bir "aktarma" mekanizması işlevi gördüğünü ifade eden Nancy Schwartz'a göre (1988: 1) siyasal temsil, "nasıl tanımlanırsa tanımlansın halkı hükümete bağlayan bir etkinlik ve kurumdur." David Beetham'a göre (2006: 7) temsil, "halk denetimi ve siyasal eşitlik gereksinimlerinin, modern ulus-devletin gerekliliğiyle uzlaştırmanın en etkin aracıdır." David Judge'a göre (1999: 3) temsil, demokrasinin bir "değişkeni" veya "bileşenidir". Temsil kavramına yönelik benzer parametrelerden hareket eden farklı tanımlamaların mevcudiyeti, tarihsel süreçte temsilin, yönetim pratikleri içerisinde farklı evrelerden geçmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda "demokrasilerde temsilin anlamı/mahiyeti nedir?" sorusuna birçok farklı cevap bulunmakla birlikte Touraine'in cevabı son derece açık bir perspektif sunmaktadır (2000: 38);

> "...yurttaşlık anlayışı devleti ulusal devlete, kişisel hükümdarı ortak hükümdara, yani halka dönüştürür; devlete meşruluğunu kazandıracak tek şey halkın egemenliğidir. İşte demokrasilerde halkın yönetimini hayata geçirecek ya da gerçekleştirecek araç, alternatifsiz olan temsil mekanizmasıdır. Temsil mekanizması aracılığıyla demokratik rejimlerde en etkin öğenin halk olması sağlanmaktadır."

Temsil kavramının aksine kurumsal olarak temsil, demokrasinin evrimsel gelişimi paralelinde ve demokrasinin tarihsel gelişme çizgisi üzerinde bulunduğu noktaya göre bir anlam yükü ile donatılmıştır. Temsil kurumu hukuksal, toplumsal ve siyasal bir içeriğe sahip olmasından dolayı sürekli değişim ve gelişim içinde olan dinamik bir yapı olarak dikkat çeker. Kavrama yönelik tarihsel kökenlerin de gösterdiği üzere siyasal temsil, yönetenlerin meşruiyetini sağlama konusunda kamusal iradenin ortaya çıkmasına yönelik bir amaca sahiptir; kamuoyunun bir simgesidir ve yönetme pratiğinin önemli bir öğesidir (Özgül, 2002: 24-25). Bu çerçevede düşünüldüğünde, temsil kavramının meşruiyet sağlama, kamusal iradeyi sembolik bağlamda ortaya çıkarma ve yönetme pratiğine sunduğu perspektifler, Ortaçağ'dan modern zamanlara bir anlam bütünlüğüne sahip gibi görünmektedir. Bu noktada, temsil kavramının ve olgusunun Ortaçağ'dan itibaren nasıl, hangi amaçlarla ve hangi yönde dönüştüğünü incelemenin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Ortaçağ Pratiklerinden Modern Kavrayışa Siyasal Temsil

Ortaçağ Avrupası'nda temsil kurumu ve temsilî rejimler, senyörler ile Kilise temsilcilerinden oluşan ve danışma işleviyle sınırlı meclislere, halkı temsilen davet edilen kişilerin katılımı paralelinde ortaya çıkmıştır. Feodal

dönemde, özellikle İngiltere ve Fransa'da, kralların şahıslarına ait olmayan topraklardan da vergi ve asker toplamak için bu meclisleri bir "rıza" sağlama aracı olarak kullandıkları bilinmektedir. Bu bağlamda temsil kurumuna, feodal siyasal düzenin kaynaklık ettiği belirtilmelidir (Araslı, 1972: 14). Buna ek olarak siyasal temsilin kaynaklarına inmek istendiğinde, Ortaçağ'ın sonlarına doğru başlayan toplumsal gelişmelere kadar gitmek gerekli hale gelir.

Feodal dönemin Batı Avrupası'nda toplumsal tabakalar sırasıyla; aristokratlar, din adamları, köylüler ve serfler olmak üzere dört ayrı sınıftan oluşmaktadır. Tabakalar arasında aristokratlar ile din adamları ayrıcalıklı konuma sahipken, "özgür" köylüler ile serfler ise hukukî olarak ayrıcalık sahibi değildir. Bu dönemde –kısmen de olsa- ayrıcalık elde etmenin yegâne yolu mülk (toprak) sahibi olmaktır. Ancak Ortaçağ'ın sonlarında, idarî ve dinsel merkezler olarak görülen kentlerin, ticaretin canlanışıyla birlikte gelişmeye başlaması bahsi geçen tabaka sisteminin de değişiminin habercisi olacaktır. Kentlerde ticaretin canlanışı ve zanaatların gelişimi, Fransızcada düzenli olarak pazarların kurulduğu büyük kasabalara verilen isim olan bourg'tan türetilen ve bu büyük yerleşim yerlerinde yaşayanlar; yani "kentliler" –bourgeois- anlamına gelen *burjuvazi*nin doğuşunu beraberinde getirmiştir (Beriş, 2014: 59-67). Ortaçağ'ın sonlarına doğru Batı Avrupa'da gerçekleşen söz konusu toplumsal gelişme, temsil kavramının da ön plana çıkmasına siyasal zemin hazırlamıştır. 13. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'nın deneyimlediği bu ekonomik ve toplumsal gelişmeler, öncelikle Fransa ve İngiltere'de, ilk temsilî kurumların da ortaya çıkmasını sağlayacaktır: Fransa'da États *Généraux* -Zümre Meclisleri-, İngiltere'de *Magnum Concilium* -Parlamento-. Burada hemen belirtilmesi gerekir ki 13. yüzyıl itibariyle toplanmaya başladığı görülen bu temsilî organların kurulup yaygınlaşmasında "Kilise Konseyleri"nde toplanan soylular ile din adamlarının ve "Zümre Meclislerinde" toplanan burjuvaların önemli katkıları bulunmaktadır (Yavaşgel, 2014: 5-6).

Siyasal temsilin tarihsel gelişimi ve geçirdiği evrim göz önünde bulundurulduğunda bir olgu olarak temsilin, toplumsal zorunlulukların bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülür. Daha önce ifade edildiği üzere temsil, demokratik öğretiden de önce var olmakla birlikte monarşik ve aristokratik hüviyetiyle bir Ortaçağ yönetim kurumu olarak gelişir. İngiltere ve Fransa'da karşılaşıldığı haliyle ilk temsilî kurumlar, kimi zaman monarklar kimi zaman da ayrıcalıklı tabakalar tarafından vergi ve orduyla ilgili konuları görüşmek üzere toplantıya davet edilen meclisler paralelinde görünür hale gelir (Dahl, 1996: 35). Var olan bu durum karşısında şunu da gözden kaçırmamak gerekir; Ortaçağ öğretisi gerçek bir yetki devrini öngörmemekle birlikte Ortaçağ temsil öğretisinde, temsilcinin (yetkinin devredildiği kişi

veya kurulun) seçilmiş bir temsilci olması gerekli değildir (Sartori, 1977: 31). Buna rağmen -temsil, aristokratik ve monarşik bir Ortaçağ kurumu olarak gelişirken- Kilise'nin merkezî bir role büründüğü süreçte manastırlarda seçim temeline dayanan kurulların oluşturulması ve bu tarihsel sürecin kent yönetimlerinde de temsilî kurumlara zemin hazırlaması hasebiyle "Kilise Konseyleri", Fransa'da États *Généraux* ve İngiltere'de *Magnum Concilium*'un kurumsallaşmasında önemli bir tarihsel aşamadır.

Bölgesel bir nitelik gösteren konseylerin ilk olarak 2. yüzyılda Anadolu'da toplandığı bilinmektedir. Larsen'in (1955: 77) belirttiği üzere, ilk konseyin temsilcileri kendilerinden bahsederken "ekklesia" terimiyle yakından bağlantısı olan "synodos"[5] ifadesini kullanmışlardır. Keane'e göre, meclis tabanlı konsey pratiğini uygulayan ilk Hıristiyan Kilisesi, temsilî hükümetlere geçiş noktasında muğlak da olsa bir köprü işlevi görmüştür. Konseyler, Anadolu'nun dışında Batı Avrupa'da, 3. yüzyılda görülmeye başlamış; kısa süre içerisinde de İspanya ve Galya'ya yayılmıştır. Bahsi geçen meclis tabanlı konseylerin evrensel bir statü kazanmaları ise Roma İmparatoru I. Konstantin'in Hıristiyanlık dinini devlet dini olarak yasallaştırdığı süreçte gerçekleşmiştir. Keane'in belirttiği üzere dönemin Kilise Konseyi, "bütün Hıristiyan dünyasının meselelerini karara bağlama yetkisine sahip ilk evrensel konsey olmakla kalmamış; Kilise ve İmparatorluğun işbirliği yaptığı ilk" meclis tabanlı konsey de olmuştur ve bu işbirliği, 9. yüzyıla kadar devam etmiştir (Keane, 2009: 48-50). 1414 yılında Macaristan Kralı Sigismund tarafından Constance şehrinde toplanan "Genel Konsey" temsil kavramının gelişimi açısından önemli konseylerden bir diğeri olarak dikkat çeker. *Constance Genel Konseyi*, 1415 yılında "İsa'dan gelen gücü elinde bulundurduğunu ve papaların bile konsey yönetimine tâbi olduklarını ifade eden bir buyruk" yayımlamıştır. Söz konusu ilkeyle birlikte Konsey, üzerinde herhangi bir otoritenin olmadığı bir yapıya bürünerek temsilî kurumların önemli bir tarihi mesafe almasına katkı sağlamıştır (Keane, 2009: 53).

Pitkin, 13. yüzyıldaki Kilise Konseyleri'nin temsil kurumuna doğrudan yaptıkları katkının, kavramın dönüşümünde kritik bir rol oynadığını belirtir. 13. yüzyılda görev yapan Papalar, Kilise Konseyleri'ne, piskoposların yanı sıra farklı mezhepler ile tarikatlardan da delegeleri ve hatta seküler konumdaki prensleri de davet etmiştir. Konseylerin bu yapısı, Kilise'nin halk tarafından Hıristiyanlığın gerçek bir "temsili" olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Kilise'nin "temsilî" bir örgütlenmeyle yayıldığı bu süreç, Hıristiyanları kimin ya da kimlerin temsil ettiğine yönelik tartışmaları da

5 En yüksek ruhanî meclis, Kiliselerin birleşik kurulu/meclisi anlamlarına gelen kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Larsen, 1955).

gündeme getirmiştir. Padovalı Marsilius, Hıristiyanları Papa'nın mı yoksa Konsey'in mi; gerçekte kimin temsil ettiğini sorguladığında Konsey'in daha iyi, daha temsilî bir imajı olduğunu belirtmiştir. Nitekim 13. yüzyılı izleyen süreçte temsilî kurumların, yönetim yapısında önemli değişiklikleri ortaya çıkaracağı görülecektir (Pitkin, 2014: 234).

Birch'e göre, "temsilî kurumların Ortaçağ Avrupası'ndaki gerçek gelişimi, yurttaşın/tebaanın siyasal etkisini artırmayı amaçlayan herhangi bir hareketten değil; kralların ekonomik ve siyasal ihtiyaçlarından doğmuştur." Ortaçağ'da karşılaşıldığı haliyle temsil, temsilî hükümet tarihinin dolayısıyla da siyasal temsilin ilk safhasıdır. Bu safha, "çeşitli Avrupa krallıklarında, ayrıcalıklı tabaka veya topluluk temsilcilerinin kral tarafından önerilen kanunlara, bilhassa da vergi kanunlarına onay vermek üzere davet edildikleri meclislerde 13. ve 14. yüzyıllarda başlamıştır" (Birch, 1971: 24). Siyasal temsil, İngiltere ve Fransa özelindeki parlamenter kurumların gelişimi paralelinde modern kavrayışına ulaşana kadar, yöneten-yönetilen ilişkisini düzenlemesi bağlamında son derece sınırlı bir anlama sahip görünmekle birlikte olgusal olarak "vekâlet" ve "siyasal etkinlik" alanından uzak bir seyirde kullanılmıştır. Bu bağlamda temsilî kurumların tarihi, İngiltere ve Fransa tarihine bakmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü parlamenter meclisler, Ortaçağ'dan modern zamanlara, sürekli bir tarihe öncelikle İngiltere'de, sonrasında Fransa'da sahip olmuşlardır. 1215 tarihli *Magna Carta*, çoğu zaman, temsilî hükümete ulaşılan demokratik tarihsel süreçte ilk önemli köşe taşı olarak kabul edilmektedir (Birch, 1971: 26).

Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde kurumsallaşmış ve yeni bir içeriğe kavuşmuş olan modern parlamentoların tarihsel kökenleri İngiltere'de yatmaktadır. Vincenzo Miceli'ye göre "İngiltere tarihinin, parlamentolar tarihi olduğu iddia edilebilir." Bu bağlamda özellikle İngiltere'de, "toplantının amacına ve toplantıya çağrılan insanların sayısına göre, yeni türden parlamenter meclisler ile eski türden konseyler arasında önemli bir geçiş dönemi" bulunmaktadır (Miceli, 1946: 18). Bu süreçte hem İngiliz hem de Fransız parlamentoları aşamalı bir şekilde ortaya çıkacaktır. Parlamentoların ilk gelişimi dikkate alındığında temsil anlayışından etkilenmedikleri görülmektedir. Buradan hareketle Ortaçağ temsilî kurumlarının, bir halk adına konuşabilen ve/veya siyasa üretebilen temsilî yapılar olduklarından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Temsilî nitelikleriyle parlamenter meclisler, 14. yüzyılın sonu itibariyle Batı Avrupa'da siyasal yönetimin birer parçası konumuna gelmişlerdir. Bu gelişmeler demokratik bir görünümde gerçekleşmemekle birlikte "modern dünyanın temsilî ku-

rumları" olarak parlamentolar, bahsi geçen primitif kurumların devamı niteliğindedir (Özkan, 2019: 52).

Temsil kavramının "vekâlet" ve "siyasal etkinlik" perspektifi kazanması, temsilî nitelikleriyle parlamentoların demokrasi düşüncesi ekseninde kazandığı anlamla yakından ilişkilidir. Temsil ile demokrasinin yan yana gelebileceğine yönelik öğreti, 18. yüzyılla birlikte belirginlik kazanır. Yukarıda ifade edildiği üzere temsilî kurumların feodal hukuk kökeni bulunması hasebiyle 18. yüzyıla kadar temsil, demokrasiyle bağdaşmayacak bir olgu olarak kabul edilmiştir. Nitekim Ortaçağ Avrupası'nda, özellikle İngiltere ve Fransa'da, vassalların senyörlerine öğüt verme görevi ile kralların vergi ve savaş gibi konularda vassallarının görüş ve rızasını alma zorunluluğu ekseninde ortaya çıkan kurumlar, giderek temsilî hüviyetleriyle parlamentoların doğuşunun da habercisi olacaktır (Uygun, 2011: 124). Tarihsel süreçte bahsi geçen temsilî parlamentoların atası olarak İspanya'da 12. yüzyılda ortaya çıkan "cortes"ler gösterilmektedir (Keane, 2009: 10);

> "12. yüzyıla, daha sonra temsilî demokrasi olarak adlandırılacak olan şeyin temel bileşenlerinden birinin (temsilin) olağandışı doğuş anına gidelim. Kurumun hiçbir emsali yoktu. Yeni bir yönetsel yapı türüydü, geniş bir coğrafî alandan gelen çeşitli sosyal çıkarların temsilcilerinin kararlar alabilmesi için bir yerdi. 'Cortes' ya da 'parlamento' olarak adlandırılıyordu."

Temsilî rejimlerin başlangıcında kritik bir rol oynayan "cortes"lerin katılımcılarına, Latince kökeniyle "procurator" -vekil- kavramından türetilen ve "bir kişi adına ve onun onayıyla bir şeyler yapan veya bir iş yürüten kişiyi ifade etmek" için kullanılan "procurador" -temsilci- denmiştir. İspanya'daki "cortes"lerin temsilcileri, vergi konularındaki otoriteleri, anlaşma ve müzakere yapma güçleri gibi modern parlamentolarda görülen birçok özelliğe ve fonksiyona sahip olmakla birlikte kentlerinin çıkarlarını krallara karşı dile getirebilme imkânına sahip olmaları nedeniyle de bu süreç, temsilin siyasal bir içeriğe sahip olması konusunda önemli bir tarihi uğrak olarak dikkat çekmektedir. Temsilî hüviyetleriyle "cortes"ler, 14. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında büyük bir coğrafyada yürürlükte kalarak temsilî rejimlerin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Keane, 2009: 16).

İspanya ve yakın coğrafyasında uygulandığı şekliyle İngiltere'de de temsilî rejime başlangıç olarak 13. yüzyıl uygulamalarını göstermek mümkündür. 1254 yılına gelindiğinde Kral III. Henry'nin (1207-1272) yeni vergi kaynakları arayışına girmesiyle birlikte senyörler ve Kilise ileri gelenleriyle toplanan *Magnum Concilium*'a dönemin idarî birimleri olan kontluklardan

da ikişer vekil davet edilmesi hasebiyle "halkın temsilinin" de söz konusu olduğu süreç, *Magnum Concilium*'un 1254 yılından sonra "Parlamento" adını almasıyla sonuçlanmıştır. Bahsi geçen dönem için *Magnum Concilium* bir yargı organı olarak çalışmakla birlikte yasama işlevi olarak da danışma organı görevi üstlenmektedir (Hatipoğlu, 2007: 22). 1261 ve 1264 yıllarındaki toplantılara mevcut katılımcıların yanı sıra imtiyazlı kent ve kasaba sakinlerinden de temsilcilerin davet edilmesiyle birlikte *Magnum Concilium*'un temsilci yapısı değişerek I. Edward (1239-1307) döneminde "Model Parlamento"[6] ismiyle toplantıya davet edildiğinde bu *Parlamento*, hemen hemen bütün İngiliz halkını, bu topluluk aracılığı ile temsil eden bir konuma ulaşmıştır (Sarıca, 1969: 44). İngiltere'de "parlamento" kavramı, ilk başlarda hiçbir şekilde halkın (avamın) varlığını çağrıştırmamıştır. Thompson'ın (1999: 3) belirttiği üzere, 13. yüzyıl itibariyle İngiltere'de *Parlamento*, "önemli meselelerde krallarına tavsiyelerde bulunmak veya bazı konularda kralı denetlemek ve baskı altına almak için, krala bağlı toprak sahiplerinden oluşan ve yılda birkaç kez toplanan bir meclis" niteliğindedir. Bu bağlamda temsil kavramına benzer şekilde parlamentonun da aristokratik ve feodal kökenleri ekseninde geliştiğini ifade etmek mümkün görünmektedir.

İngiltere'de temsilî parlamenter rejimin kurumsallaşması, 1642 yılında kral ile parlamento yanlıları arasında çıkan ve 1648 Devrimi ile birlikte kralın idamı ile sonuçlan İç Savaş'a dayanır. 17. yüzyılda İngiliz monarşisi bütün yetkileri "yeniden" ele geçirmeyi ve *Parlamento*'yu dağıtmayı denemiş ancak başarılı olamamıştır. Bu siyasal mücadeleden galip çıkan *Parlamento* üyeleri, 1688 yılındaki "Şanlı Devrim" ile birlikte Stuart Hanedanlığı'nın sona ermesini ve İngiltere'de "Parlamento Egemenliği"nin kurulmasını sağlamıştır (Duverger, 1986: 74). 17. yüzyıldaki siyasal düşünce ekseninde ortaya çıkan İngiliz parlamento geleneği, modern parlamentoların kurumsallaşmasını sağlayan pek çok gelişmenin de hazırlayıcısı olması nedeniyle dikkate değerdir. Nitekim Kral ile *Parlamento* arasındaki siyasal çekişmede *Parlamento*'nun zaferi ve I. Charles'ın idamını hazırlayan "Uzun Parlamento" dönemi, Cromwell Cumhuriyeti dönemi ve II. James ile mücadele dönemi gibi olaylar 13 Şubat 1689 tarihli "Bill of Rights"ın ilan edilmesine yönelik süreci hazırlamıştır (Bayramoğlu, 1998: 28). İngiltere'de temsilî rejimin tarihi bağlamında önemli bir kurucu belge olarak dikkat çeken *Bill of Rights*'a göre kral, *Parlamento*'nun onayı olmadan vergi toplayamayacak, kanunları askıya alamayacak ve barış dönemlerinde ordu toplayamayacaktı. Bunların yanında

6 Genel olarak tarihçiler, I. Edward tarafından 1295 yılında toplanan meclise, "parlamento unsurlarını" büyük oranda barındırmasından dolayı "Model Parlamento" demektedirler. Nitekim bu mecliste, "bireysel olarak davet edilen piskoposlar ve başrahipler, kontlar ve baronlar; şerif vasıtasıyla davet edilen seçilmiş temsilciler, şövalyeler ve kasabalılar" hazır bulunmuşlardır (Thompson, 1999: 4-5).

Parlamento üyeleri, serbest seçimle gelecek ve kralın, *Parlamento*'yu sık sık toplantıya çağırma zorunluluğu olacaktı. Bu bağlamda *Parlamento*'nun, bağımsız bir yasama organı olma konusunda önemli bir ilerleme kaydettiğini ifade etmek mümkün görünmekle birlikte; yetkilerinin artması ise parlamentodaki tartışmaların yerel nitelikten çıkarak ülkesel bir boyuta evrilmesini beraberinde getirmiştir. *Parlamento*'nun üstlendiği bu yeni yetki durumu, seçmenler ile temsilciler arasındaki bağın gevşemesiyle birlikte kamu çıkarlarının özel çıkarlara öncelenmesi gerektiğine yönelik düşünce paralelinde "Şanlı Devrim"e kadar İngiltere'de yürürlükte olan emredici vekâlet anlayışının terk edilmesini beraberinde getirmiştir (Hatipoğlu, 2007: 29).

İngiltere'deki parlamenter geleneğin temelinde bulunan *Magnum Concilium* meclislerinin benzerleri "Curia Regis" pratiğiyle Fransa özelinde deneyimlenmiştir. Fransa'da temsilî nitelikleriyle meclisler, kralın, doğrudan tahta bağlı olmayan topraklar üzerinde yasama yetkisini kullanmak için senyörler ile din adamlarının onayını almak amacıyla 11. ve 12. yüzyıllarda topladığı *Curia Regis* isimli meclislere, 1302 tarihinde imtiyazlı kentlerden seçilmiş temsilcileri de çağırması sonucunda ortaya çıkar. Temsilci sayısının artması akabinde yapısı değişen bu meclisler, États *Généraux* ismini kullanmakla birlikte temsil ve temsilcilik anlayışının dönüşümünde önemli bir tarihî uğrak olarak dikkat çekmektedir (Araslı, 1972: 16).

Merkezî otoritenin ekonomik destek sağlamak için toplumun belli kesimleriyle dayanışma ihtiyacı duyması sonucu ortaya çıkan États *Généraux*'ların, temsil kavramının ve olgusunun dönüşümüne yönelik katkısı başlıca iki temel parametreyle açıklanabilir. Bunlardan *birincisi*, toplantılara doğrudan katılanların zaman içerisinde kendi yerlerine birer temsilci göndermeye başlaması iken *ikincisi*, États *Généraux*'lara temsilci yollaması istenen tabakaların temsilcilerini seçim yöntemiyle belirlemeleridir. Ayrıca imtiyazlı kentler adına États *Généraux*'lara katılan temsilcilerin de seçim yöntemiyle belirlendiği bilinmektedir. Bu bağlamda États *Généraux*'lara katılan temsilcilerin büyük oranda seçim yöntemi aracılığıyla toplantılara davet edilişi, bahsi geçen temsilî kurumların, modern parlamentolara doğru evrilen tarihsel süreçteki önemli rolünü ortaya koymaktadır (Hobson, 2008: 77).

Fransa'daki États *Généraux* pratiği, halk egemenliği ile ulus egemenliği ilkelerinin de temellerini ortaya çıkaran tartışmalara kaynaklık etmesi hasebiyle siyasal temsil olgusunun dönüşümü konusunda belirleyici bir nitelik taşır. 1467 yılında États *Généraux*'ya davet edilen imtiyazlı kentler, üç ayrı tabakayı temsilen üç ayrı temsilci seçmiştir. Bu bağlamda siyasal olarak görünür olan burjuvazi; din adamları ile soyluların yanında, tüm halkı tem-

sil ettiği varsayılan "Tiers-État" içerisinde temsil edilmiştir.[7] 1484 yılındaki États *Généraux* toplantılarında, Fransa idaresi kralın ergin yaşta olmaması nedeniyle aristokratlardan kurulu bir konseye devredilirken gerçekleşen tartışmalar esnasında "iktidarın asıl sahibinin halkın temsilcilerinden oluşan États Généraux'lar olduğu" savunusu ileri sürülünce modern anayasa hukukunun önemli kavramlarından olan halk egemenliği ve ulus egemenliği ilkelerinin de temelleri atılmış oluyordu (Hatipoğlu, 2007: 26-27).

18. yüzyıl öncesi İngiltere ve Fransa özelinde uygulanan temsil mekanizmasında "modern bakış açısına nazaran bir hayli fark" bulunduğu (Pollard, 1920: 164) kabul edilmekle birlikte temsilin dönüşümü yine bahsi geçen parlamenter oluşumlar temelinde gerçekleşecektir. Burada belirtilmesi gerekir ki Fransa'daki parlamenter kurumlar İngiltere'den farklılıklar arz etmektedir. İngiltere'de hem parlamentonun oluşumu ve gelişimi hem de parlamenterleşmeyi mümkün hale getiren kamuoyunun ortaya çıkışı uzun bir sürece yayılan ancak kesintisiz bir gelişim çizgisinde kendine özgü dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Fransa'da ise 1789 Devrimi, hızlı bir şekilde, devrim öncesi namevcut olan kamusal kurumları ortaya çıkartarak modern temsil anlayışının en önemli meşruiyet zemini olan ve halkın temsilini kuramsallaştıran halk/ulus egemenliği teorilerine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir.

17. yüzyılın sonu itibariyle siyasal düşünce; egemenliğin iletilmesi, devredilmesi ve uygulanışı bağlamında yasama ile yürütme organlarının statüsüne dair fikirler yumağı üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan temel sorun, ortak bir amacın gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak koşulların yeniden tanımlanmasına ilişkindir. Buradan hareketle modern devlet karşısında yurttaşın hangi araçlara ve nasıl bir uygulama gücüne sahip olacağı sorunu, "temsil" etrafında şekillenen ve emredici vekâlet anlayışından yeni temsil anlayışına geçiş sürecini bünyesinde barındıran kavramsallaştırma aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Halk Egemenliğinden Ulus Egemenliğine Siyasal Temsilin Dönüşümü: Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş

Egemenlik, devlete içkin üstün bir gücü, devletin içinde *auctoritas* ile *potestas*'ın tek bir merkezde birleşmesini ifade eden modern bir kavramdır (Ağaoğulları, 1989: 22). Ortaçağ boyunca dünyevî iktidar karşısında Kilise'nin hegemonik üstünlüğü özerk bir siyasal alanın oluşmasına izin vermemiştir. Rönesans ile Reform hareketleri paralelinde Kilise'nin siyasal gücünü ve etkinliğini yitirmesi, kapitalizmin gelişimiyle birlikte değişen sosyoekono-

7 Fransa'da tabaka düzeyindeki bu temsil uygulaması, 1789 Fransız Devrimi'ne kadar devam etmiştir.

mik koşullara uyum sağlayamayan feodalitenin çözülüşü ve burjuvazinin siyasal bir özne konumuna gelişi iktidarın merkezde toplandığı modern devletin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Beriş, 2014: 63). Modern devletin gelişim çizgisinde egemenlik kavramı, siyasal iktidar açısından oldukça işlevsel bir konuma sahiptir (Duman, 2010: 747). Modern devletin "egemenlik" teorisinde özellikle iki isim ön plana çıkar: Machiavelli ve Bodin.

Machiavelli'nin *Prens*'inde bahsettiği "stato" kavramıyla, *auctoritas* ile *potestas*'ı kendi kişiliğinde birleştirerek meşruluğunu "kendinde" bulan bir egemen ortaya çıkarması hasebiyle "modern devlet" ya da egemenlik anlayışına oldukça yaklaştığı kabul edilir (Beriş, 2019: 10). Ancak egemenlik teorisini sistematik bir şekilde ortaya koyan ilk düşünür Bodin olacaktır. Bodin, "en yüksek, en mutlak, en üstün güç" olarak tanımladığı egemenliğin; siyasal topluma içkin ve devletin özü nitelikleriyle devleti diğer topluluklardan ayıran en temel unsur olduğunu belirtir (Ağaoğulları, Akal ve Köker, 1994: 24). Bodin'in kavramsallaştırmasından hareket eden düşünürlerin teorik katkılarıyla merkezî, laik –modern- devlet ihtiyaç duyduğu meşruiyeti egemenlik kavramıyla kazanır (Schmitt, 2013: 246). Nitekim mutlak monarşide, kral ile devletin bir anlamda özdeşleşmesiyle, başka bir ifadeyle egemenliğin kralın kişiliğinde, bedeninde somutlaşmasıyla, egemenlik teorisi görünür hale gelmişti. Bu noktada egemenliğin "kralın iradesi-halkın iradesi" şeklinde formüle edilebilecek bir ikiliğin yadsınması üzerine kurgulandığı görülür. Ağaoğulları'nın (1989: 22) belirttiği üzere, mutlak iktidarın zorunluluğunu tutarlı bir şekilde ortaya koyan Hobbes'a göre, toplumda tek bir irade vardır: Devletin iradesi. Hobbes'un teorisinde, devletin/egemenliğin temelinde toplum sözleşmesi bulunur (Hobbes, 2012: 136). Toplum sözleşmesinin ilk aşamasında bireyler, özgür iradeleriyle bütün haklarını "soyut bir bütün" lehine devrederek devleti/*Leviathan*'ı ortaya çıkartırlar. İkinci aşama ise egemenliği kullanacak kişi ya da kurumun "oyçokluğuyla" belirlenmesini içermektedir (Ağaoğulları, Akal ve Köker, 1994: 169). Hobbes'a göre devletin sürekliliği, güvenlik gerekçesiyle devleti oluşturan bireylerin kendilerini devlet ile özdeşleştirmeleriyle yakından ilişkilidir. Hobbes'un teorisinde temsil, "ikna edici" işleviyle bu özdeşleştirmeyi mümkün kılar. Ancak Hobbes'un düşüncesinde halk, devletin ve içerdiği egemenliğin temeline yerleşmesine rağmen "temsilcisinden" bağımsız bir kişiliğe sahip değildir: Bireyler kralda "bir" olurlar (Skinner, 2005: 178).

Yukarıda kısaca değinildiği üzere egemenliğin ilk teorisyenleri, kavramı, mutlak monarşiler için bir meşruiyet kaynağı olarak betimlerler. Fransız Devrimi ile birlikte demokratik öğretinin halk/ulus egemenliğine evrilişi, yöneten-yönetilen ilişkinde iradenin iletilmesi, devredilmesi ve uygulanışı

bağlamında temsili bünyesinde barındıran demokrasi tahayyülünü beraberinde getirecektir. Devrim'in pratik sonuçlarından birisi, modern devlet ile ulus-devletin özdeşleşmesidir. Nitekim bu durum, yani "kral-devletten" "modern-devlete" geçiş, egemenliğin ulusa aktarılmasının doğrudan sonucudur (Beriş, 2014: 68). Devrim öncesinde, halk/ulus egemenliği teorilerinin şekillenmesinde düşünsel çabasıyla ön plana çıkan isim ise Rousseau olacaktır.

Rousseau tarafından halkın belirli bir otoriteye tabiiyeti, bir tür kurucu sözleşme niteliği taşıyan "toplumsal sözleşme" kavramı çerçevesinde ele alınır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'ni, sözleşmeye katılan bireyler açısından şu şekilde özetler (1982: 18): "İçimizden her biri, varlığını ve bütün gücümüzü, müştereken, genel iradenin emrine verir ve biz ve her üyeyi bütünün bölünmez parçası kabul ederiz." Rousseau'nun düşüncesinde, halkın iradesi olarak beliren ve ortak iyiliği gözeten/yaşatan genel iradenin, "herkesin iradesi" olmaktan farklılaştığı görülür (Ağaoğulları, 2006: 97). Rousseau için egemen, genel iradeyi ortaya çıkaran yurttaşların bütünüdür. Böylelikle düşünür, halk ile egemeni özdeşleştirirken "halk egemenliği" teorisinin de kurucusu olmaktadır. Rousseau; egemenliğin mutlaklığı, devredilemezliği, sürekli ve bölünmez olduğu gibi savunuları paylaşır; onu kendinden önceki egemenlik teorisyenlerinden ayıran tezi ise egemenliğin temsil edilemezliğine yaptığı vurgudur (Rousseau, 1982: 31). Dolayısıyla Rousseau'nun teorisinde egemenliğin ne şekilde kullanılacağı önemli bir soru haline gelir. *Toplum Sözleşmesi*'nde, halkın kendisini yönetmek için temsilci seçme pratiğinin modern bir düşünüş olduğunu belirten ve bu pratiği, feodal yönetimlerin bir kalıntısı olarak değerlendiren Rousseau, yasama yetkisinin bizzat yurttaşlar tarafından kullanılması gerektiğini savunur (Rousseau, 1982: 91). Ancak Rousseau, güncel bir versiyonunu sunmak istediği "doğrudan demokrasi" modelinin uygulamada çıkaracağı zorlukların da farkındadır. Bu nedenle *Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* isimli eserinde, görece büyük ülkelerde demokrasinin temsilsiz uygulanamayacağını ifade eder (Rousseau, 2008: 114). Beriş'in ifade ettiği üzere (2014: 75); "tüm bu özellikleriyle Rousseau öncesi ve sonrasındaki düşünürler arasında siyasal pratikleri en fazla etkileyenlerden biri olacak ve etkisi en yoğun şekilde, Fransız Devrimi'nde hissedilecektir."

Fransız Devrimi, egemenlik kavramının anayasal hüviyet kazanması konusunda belirleyici bir nitelik taşır. Nitekim egemenlik, 1791 Fransız Anayasasında kendine yer bularak anayasal bir kavram haline gelir (Hakyemez, 2004: 43). Devrim ile birlikte egemenlik monarktan ulusa geçer ve modern devlet artık ulus-devlet ile özdeş olarak anılmaya başlanır. Ancak devrim süreci, egemenliğin özelliklerine yönelik bir değişikliğe sebebiyet vermemiş-

tir. Egemenlik yine mutlak, tek, bölünmez ve sürekli bir kavramsal bütünlüğe sahiptir. Egemenliğin özü aynı kalırken biçiminin değişerek varlığını sürdürmesi, devletin halk/ulus adına yeniden düzenlendiğini gösterir. Bu noktada, Gramsci'nin ifadesiyle halk/ulus artık "Modern Prens"tir (Gramsci, 2014). Böylelikle Fransız Devrimi sürecinde, yöneten-yönetilen ilişkisi sorununun teoriden pratiğe aktarıldığı görülür. Süreci, düşünceleriyle domine edecek düşünür ise Fransız Devrimi'nin "başrol oyuncusu" olarak beliren Sieyès olacaktır. Sieyès'in teorik perspektifi, egemenliğin tek bir kişiye ya da gruba değil, ulusun tamamına ait olduğu kabulü, yani ulusal egemenliğin doğuşu açısından kritik bir öneme sahiptir (Beriş, 2014: 84). Düşünüre göre, soyut ve moral -ahlakî- bir bütün olan ulus ancak temsilcileri aracılığıyla devlet yönetiminde söz sahibi olabilir. Sieyès'e göre, ulusa içkin olan egemenlik, ulusun genel/ortak iradesi ile ortaya çıkar. Bu bağlamda egemen olarak ulus, tek tek bireylerin toplamını aşan soyut bir bütünün ifadesidir. Bir bütünün soyut ifadesi olarak ulus, iradesini ancak temsilcileri aracılığıyla görünür kılabilir. Ancak ulusal irade, kendisini seçen grup ya da bölgeden ziyade "tüm ulusu temsil eden temsilciler" aracılığıyla ortaya konulabilir. Bir başka ifadeyle, halktan/ulustan kaynaklanan egemenlik, temsilcilerde ya da temsilcilerden oluşan temsilî organda somutlaşır (Sieyès, 2005: 28-30). Sieyès'in teorik çizgisinde Devrimciler, tüm ulusun yasa yapma ve politika belirlenim süreçlerine katılamayacağı düşüncesiyle bu işi yürütmek üzere temsilcilerin görevlendirilmesini zorunlu göstermiştir. Böylelikle İngiliz ve Amerikan devrimleri ile başlayan temsilî demokrasinin kurumsallaşmasına yönelik süreç, Fransız Devrimi'nden sonra doruk noktasına ulaşmıştır.

"Demokratik Devrimler"le iyiden iyiye görünür olan modern devlet düşüncesinde siyasal iktidarın kaynağı "halkta" olmakla birlikte siyasal iktidarın kullanımı "ulusun" temsilcilerine geçmiştir. Bu bağlamda "eskinin icadı" olarak temsil, halkın ulus adına siyaseten "var" edilmesi konusunu yeni bir vekâlet sistemi aracılığıyla kurgulaması hasebiyle modern-temsilî demokrasi düşüncesinin özü konumuna gelmiştir. Nihayetinde Amerikan Devrimi'nin "temsil edilmeden vergilendirmeye hayır" sloganı, somut halkı soyut bir kavram olan ulus meşruiyet temelinde "var eden" yeni temsil anlayışını beraberinde getirmiştir. Ancak burada belirtilmesi gerekir ki yeni temsil anlayışını kavramak, kendinden önce var olan temsil perspektifini açıklamayı gerektirmektedir: Emredici vekâlet.

Emredici vekâlet anlayışındaki temsilci ile temsil edilen arasındaki ilişki, özel hukuktaki vekâlet ilişkisine benzer bir görünüm arz eder. Fransız Devrimi'ne kadarki États *Généraux*'larda rastlandığı şekliyle, egemenliği halk adına kullanan temsilcilerin, temsil ettikleri kişilerin talep, emir ve şikâyet

dilekçelerine bağlılıkları bu ilişkinin en açık ifadesidir. États *Généraux*'larda uygulanan emredici vekâlet anlayışı, 1302 ile 1789 yılları arasında geçerli olmakla birlikte bu süreçte temsil edilen-temsilci ilişkilerinin başat özelliği, temsil edilenlerin temsilci olarak seçtikleri kişileri mümkün mertebede denetleme imkânlarına sahip olmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda États *Généraux*'lara doğrudan katılma hakları olan senyörler ile din adamları haricindeki temsilcilerin görevi, Sarıca'nın da belirttiği üzere (1969: 35); "kendilerini seçenlerin dilek ve şikâyetlerinin toplandığı defterlerde ileri sürülen görüşleri krala kabul ettirmeye çalışmaktır." 1789 yılına kadar toplanan États *Généraux*'lardaki temsil edilen-temsilci ilişkilerinde temel belirleyici norm, talep ve şikâyetlerin yer aldığı vekil defterlerinin (cahier de doléances) bağlayıcı bir hükme sahip oluşudur. Hurt'ın (2002: 27) belirttiği üzere;

> "...özellikle 1600'lü yıllarda toplanan temsilciler, defterlerindeki görüşleri savunmakla yükümlüydüler. Temsilciler, kendilerine vekâlet verenlerin rızaları olmadan defterlerindeki talep ve istekleri değiştiremezlerdi. Bu bağlamda temsilcilerin emredici vekâlet ile seçmenlerine bağlı oldukları bilinmektedir. Buna ek olarak États Généraux'lardaki temsilcilerin, kendilerini seçenler tarafından krala iletilmek üzere gönderilmiş olan uyarıların dışına çıkmaları mümkün değildi. Görevleri, defterlerdeki talep ve şikâyetleri krala iletmekten ibarettir. Öte yandan temsilciler, kendilerini seçenlerin vekilleri olmaları sebebiyle seçmenleri tarafından azledilebilirdi."

États *Généraux*'ların imtiyazlı kişilerin katıldığı toplantılar olmaktan çıkarak çeşitli tabakaların temsil edildiği parlamentolar haline geldiği süreçte États *Généraux*'larda uygulanan vekâlet anlayışının emredici niteliği, temsilciye borç yükleyen ve temsil edilene karşı temsilcinin siyasal olmasa da hukukî sorumluluğunu doğuran bir akit olması sebebiyle doğmaktadır. Bu bağlamda États *Généraux*'larda seçim bölgesi temelinde temsil edilenlerin temsilcileriyle arasındaki hukukî ilişkinin birtakım özellikleri içerisinde barındırdığı belirtilmelidir (Sarıca, 1969: 38-39);

> "États Généraux'lara seçilen temsilci, seçmenlerin kendisine verdiği vekâletteki talimatla bağlıdır. Mecliste bu talimat çerçevesinde konuşmak, oy ve mütalaa vermek zorundadır. Kesin talimat olmayan konularda temsilci doğrudan doğruya kendi seçim bölgesindeki seçmenin yararını, düşünce ve duygularını göz önünde bulundurmak zorundadır. Temsilci, seçmenlerinden aldığı talimatın dışına çıkamaz, kesin talimat almadığı konular dışında kendi inisiyatifi ile oy veremez, mütalaada bulunamaz. Aksi halde bölge halkı kendisini azledebilir. Bu bağlamda temsilci, vekâlet akdinin uygulanmasından sorumludur. Temsilci, çalışmaları karşılığında bir ücret alacaktır. Ancak

bu ücret, seçmenleri yani seçim bölgesi tarafından karşılanacaktır."

Bill of Rights ilan edilene kadar İngiltere'de de Fransa'daki États *Généraux*'ların benimsediği şekliyle emredici vekâlet anlayışına rastlanılmaktadır. Sarıca'nın belirttiği üzere (1969: 46); "İngiliz Parlamentosu'nun, kralın tayin ettikleri dışında kalan ve seçimle gelen üyeleriyle seçmenleri arasındaki hukuki ilişki, États Généraux'larda olduğu gibi, emredici vekâlete dayanıyordu." 17. yüzyıl İngiltere'sinde kentler, kasabalar ve kontların yanında bazı üniversiteler de *Parlamento*'ya emredici vekâlet normlarıyla temsilci göndermiştir. Bu süreçte seçim bölgesi temelinde temsil edilenlerin, temsilcilerini yetkili kıldıklarına dair mektuplar verdikleri bilinmektedir. Fransa'dakine benzer şekilde İngiltere'nin emredici vekâlet anlayışı deneyimi, temsilcinin, kendisini *Parlamento* için görevlendiren topluluğun özel çıkarlarını dile getirmek ve savunmakla sorumlu tutulması üzerine kuruludur. Bu bağlamda kral tarafından valilere (sheriffs) gönderilen seçim talimatnamelerinde, temsilcinin seçmen bölgesinden olması ve bölgenin sorunlarına dair malumatının olması zorunlu kılınmıştır. Buna ek olarak, özel hukukun vekâlet akdine benzer şekilde temsilcilere, yaptıkları hizmetler karşılığında seçim bölgeleri tarafından bir ücret ödenmesi, temsilcinin kendisine verilen talimatlara uymaması durumunda ücretinin ödenmemesi ve görevine son verilmesi gibi durumlar söz konusu olmuştur. İngiltere'de emredici vekâlet anlayışının geçerli olduğu dönemde, iki temsilcinin denetlenmesinin tek temsilciye nazaran daha kolay olacağı düşüncesiyle her seçim bölgesinden iki temsilcinin seçilmesi yaygın olarak kullanılmış ve temsilcilerin *Parlamento*'daki görevleri bittiğinde seçmenlerine faaliyetleri hakkında mütalaalarda bulunmaları zorunlu tutulmuştur. Yine Fransa deneyimine benzer şekilde bu dönem için İngiltere'de de bireylerden ziyade toplulukların *Parlamento*'ya temsilci gönderme yetkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda İngiltere'de temsilcilerin sadece seçildikleri topluluğu temsil etmeleri ve söz konusu topluluktan, yerine getirdikleri görevler karşılığında ücret almaları, topluluklar ile temsilcileri arasında emredici vekâlet anlayışının yürürlükte olduğunu göstermektedir (Sarıca, 1969: 47-48).

Emredici vekâlet anlayışının yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında çizdiği perspektif, "topluluğun" her üyesini egemenliğin eşit birer paydaşı konumuna getirmektedir. Buradan hareketle seçim bölgeleri tarafından belirlenen temsilciler, temsil edilenlerin egemenlik üzerindeki paylarını devralmakta; temsilci yalnız kendisini tayin eden seçmenlerin vekili olmaktadır (Armaoğlu, 1953: 12). Dolayısıyla temsilcinin yalnızca seçim bölgesi-

nin vekili olduğunu kabul eden emredici vekâlet anlayışının temel esasları şu şekilde sıralanabilir (Teziç, 1976: 222);

> "- Seçmenler, temsilcinin hukuken dikkate alması gereken bir programı ve direktifi tespit ederler.
>
> - Belli bir konuda temsilcinin ne yönde davranacağına ilişkin bir direktif yoksa bu takdirde temsilci, seçmenlerin siyasal düşüncesi ve çıkarları doğrultusunda tutum alacaktır.
>
> - Temsilcilerin, yaptıkları faaliyetler ve gördükleri işlerle ilgili olarak belirli süreler sonunda seçmenlerine hesap vermeleri gerekir.
>
> - Hesap verme sonunda temsilcinin, seçmenlerin direktiflerine uygun davranmadığı ortaya çıkarsa, bunlara karşı hukuki ve cezai sorumluluğu vardır.
>
> - Seçmenler, temsilciyi istedikleri zaman görevden azledebilirler."

Emredici vekâlet anlayışının, teorik bağlamda "halk egemenliğini" savunan teorisyenlere bir siyasal zemin sunduğunu ifade etmek mümkün görünmektedir. Siyasal iktidarı, "bireylerin sahip oldukları egemenliğin toplamı olarak" kabul eden emredici vekâlet anlayışı için demokrasi de bireylerin egemenlikteki paylarını devretmedikleri ve bizzat kullandıkları rejimlerin kavramsallaştırılması haline gelmektedir. Bu bağlamda İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri sırasında teorik düzlemde yöneten-yönetilen ilişkisinin mahiyetine yönelik tartışmalar, emredici vekâlet anlayışından yeni temsil anlayışına geçişe de kaynaklık etmektedir (Özçelik, 1982: 80).

İngiltere'de temsilci ile temsil edilen arasındaki ilişkinin hukukî mahiyeti, Fransa'daki ilişkilere nazaran farklı bir seyir izlemiştir. Bu süreç, İngiltere'de emredici vekâlet anlayışının Fransa'dan önce terkedilmesine sebebiyet verecektir. Nitekim İngiltere'deki temsilci-temsil edilen ilişkisinin görevler ve yetkiler bağlamındaki genişliği, Fransa'dakinden daha ileri bir seviyede seyretmiştir. İngiltere'de emredici vekâlet anlayışının terkedilmesiyle Avam Kamarası'nın yasama organı haline gelmesi arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte süreç, 14. yüzyılda başlayarak 17. yüzyılın sonlarına kadar[8] etkisini göstermektedir (Sarıca, 1969: 49-52).

13. yüzyıldan 17. yüzyılın sonlarına kadar İngiltere Parlamentosu'nun yapısı, özellikle seçim sistemi ve oy hakkı göz önünde bulundurulduğunda, Avam Kamarası'na seçilen temsilcilerin lordlarla birlikte hareket etmesiyle gerçek

8 Bahsi geçen süreçte kanunların çoğu, *Parlamento*'ya gönderilen dilekçeler aracılığıyla oluşturulmuştur.

bir yöneticiler oligarşisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen süreçte, emredici vekâlet anlayışından yeni temsil anlayışına doğru bir eğilim görünmekle birlikte temsilciler, halk çoğunluğu tarafından seçilmedikleri gibi bir topluluğun temsilcisi konumundadırlar. Ancak temsilcilerin, temsil edilenlerden talimat almamaları ve politikalarından dolayı hesap vermemeleri sebebiyle kendilerini seçen toplulukları temsil ettiklerine yönelik anlayış, uygulamadan uzak görünümdedir (Özkan, 2019: 230). Temsilcilerin çeşitli toplulukların çıkarlarını savunmasına yönelik ön kabul, emredici vekâlet anlayışına bir zemin hazırlamıştır. Ancak İngiltere Parlamentosu'nun yasama yetkisini domine ettiği süreç, *Parlamento* üyelerini, sadece kendisini seçen topluluk adına hareket etmekten ziyade bütün halk adına hareket etmeye zorlamıştır. Yetkileri artan temsilciler, tartışma konularının özel çıkarlardan genel çıkarlara doğru evrilmesi sebebiyle, seçim bölgeleriyle aralarındaki bağların gevşemesine izin vermişlerdir. Bunlara ek olarak, *Parlamento*'ya temsilci göndermenin ekonomik yükünü karşılayamayan seçmenlerin vekillerine talimat vermekten vazgeçtiği de bilinmektedir (Arsel, 1975: 155).

İngiltere'de 1716 tarihli *Septennial Act* (Yedi Yıl Kanunu), William Blackstone'un 1765 yılında yayınladığı *Commentaries on the Laws of England* (İngiliz Kanunlarının Yorumu) ve Edmund Burke'ün *Bristol Söylevi*, 17. yüzyılın başlarında temsil edilen-temsilci ilişkileri bağlamında emredici vekâlet anlayışının yerini yeni temsil anlayışına bıraktığının önemli göstergeleridir. Albert Venn Dicey'in (1941: 47) belirttiği üzere, İngiltere'de *Septennial Act* ile birlikte "hizmet etmek için seçilen temsilciler, seçmenlerinin delegeleri olarak temsil edilenler tarafından kendilerine tanınan süreyi kendilerince uzatamamışlardır." Blackstone, İngiliz Kanunlarının Yorumu isimli eserinde, temsilcilerin belirli bir seçim bölgesi tarafından seçilmelerine rağmen seçildikten sonra bütün krallığı temsil ettiklerini; bu bağlamda *Parlamento*'daki görevlerinin kendi seçmenlerinin çıkarlarından ziyade devletin çıkarları için çalışmak üzerine kurulu olduğunu ve temsilcilerinin kendi iradeleriyle istemedikleri sürece seçmenlerine danışmak zorunda olmadıklarını ifade etmektedir (akt. Sarıca, 1969: 60). Blackstone'un temsil edilenler ile temsilciler bağlamındaki düşünceleri, "ulus egemenliği" teorisi ekseninde gelişen yeni temsil anlayışındaki temsil edilen-temsilci arasındaki hukukî bağın izlerini taşımaktadır. Buradaki dikkat çekici husus, Fransız Devrimi'nin önemli kavramlarından biri olan "ulus egemenliği" teorisine benzer şekilde, Blackstone'un düşüncesinde temsil edilen ile temsilci arasındaki ilişkinin iki temel düşünce üzerine kurulu olduğudur. Bunlardan *birincisi*, egemenliğin sahibi olarak halk, yetkisini temsilcileri aracılığıyla kullana-

bilir; *ikincisi*, temsilciler kendi seçmenlerinden bağımsızdırlar ve onlardan talimat alan birer vekil konumundan çıkmıştırlar (Sherman, 1914: 329).

Hem İngiltere'de hem de Fransa'da emredici vekâletten yeni temsil anlayışına geçiş, toplumların sosyoekonomik ve hukukî yapılarındaki değişime koşut bir şekilde gerçekleşmiştir. Fransa'da burjuvazi, 1789 Devrimi'yle iktidarı ele geçirip kendine uygun siyasal kurumları örgütlerken emredici vekâlet anlayışından uzaklaşarak yeni temsil anlayışına geçişi hızlandırmıştır. Yeni temsil anlayışı ile birlikte Fransız burjuvazisi, kendi çıkarlarını maksimize etmeyi ve meşruiyetini sağlamayı amaçlamıştır. Fransız Devrimi'ni, toplumsal bir bakış açısıyla, ayrıcalıklı kesimlere/tabakalara karşı bir halk hareketi olarak değerlendirmek mümkündür. Sosyal bir devrim olarak görülebilecek olan Fransız Devrimi'nin öncülüğünü burjuvazi yapmıştır. Bu bağlamda Devrim'in beraberinde getirdiği siyasal kurumların, burjuvazinin çıkarlarıyla yakından ilişki olduğu açıktır. Sarıca'nın (1969: 164) ifade ettiği üzere, "États Généraux'ların Parlamento, başka bir deyişle 'Ulusal Meclis' haline gelmeleri, ancak 'ulusal egemenlik' ilkesini ilan etmeleriyle ve yeni temsil anlayışına geçmeleriyle mümkün olmuştur." Devrim sürecindeki États *Généraux*'larda *Tiers-État*'yı burjuvazinin temsil ettiği bilinmektedir. Bununla birlikte États *Généraux* seçimlerindeki dilek ve şikâyet mektuplarında, köylüler ile işçilerin katkısı son derece kısıtlı kalmışken burjuvazinin etkin rolü olduğu görülmektedir. Fransa'da yeni temsil anlayışını 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile 1791 Anayasası'na dayandıranlar, yine burjuvazinin temsilcileri olmuştur.

Ulusal egemenlik ilkesinin hem İngiltere hem de Fransa'da benimsenmesiyle birlikte emredici vekâlet anlayışının yerini yeni bir temsil anlayışının aldığı görülür. Bu süreçte ulusal egemenlik ilkesi, Fransız Devrimi ekseninde modern-temsilî demokrasi düşüncesinin merkezinde konumlandırılan siyasal temsilin en önemli meşruiyet dayanağıdır. Fransız Devrimi ile birlikte demokratik meşruluğun iki temel ilke aracılığıyla kurgulandığı belirtilmelidir: Oy ve temsil.

İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleriyle biçimlenen modern devlette politika belirlenim süreçleri, temsilcilerin seçilmesi aracılığıyla işlemektedir. Bu bağlamda modern devletin demokrasi anlayışı bir "seçim meşruiyeti" yaratmaktadır. Egemenliğin ulustan kaynaklandığına yönelik düşünsel temel, iki önemli sonuç doğurmaktadır. Bunlardan *birincisi*, oy vermek bir hak olmaktan çıkarak ulus tarafından seçmenlere verilmiş bir "görev" niteliğine bürünmektedir. İkincisi, ulus tarafından parlamentoya bir vekâlet verildiği ileri sürülmesine karşın temsilcilerden oluşan parlamentonun

görevi, belirmiş olan iradeye uyarak halktan talimat almak yerine daha önce var olmayan iradeyi "yaratmaktır" (Sarıca, 1969: 97). Georges Burdeau'nün (1964: 27) "yönetilen demokrasi" olarak isimlendirdiği bu rejimin hareket noktası, temsilcilerin halkın iradesini "yansıtanlar" değil "yaratanlar" olmasından kaynaklanmaktadır. Temsilcilerin, seçmenlerinden emredici bir vekâlet almamalarına rağmen halkın iradesini, "ulusal irade" kavramı çerçevesinde kendi görüşlerine evirebilme potansiyeli bu anlayışın önemli nüanslarından biri olarak dikkat çekmektedir. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri ile kurucu bildirgelerde benimsendiği haliyle yeni temsil anlayışının merkezinde, tek ve bölünmez olarak tahayyül edilen "ulus adına halk" tarafından meclise verilmiş bir yetki devri söz konusudur (Armaoğlu, 1953: 16). Bu bağlamda temsilcilerin, kendilerini seçenlerden ziyade ulusu temsil ettikleri varsayımı paylaşılmaktadır. Yeni temsil anlayışında vekâlet, temsilcilere bireysel olarak verilmemekle birlikte "ulusu" temsil etmeleri bağlamında temsilcilerden oluşan kurula ya da parlamentoya verilmek üzere kurgulanmaktadır (Teziç, 1976: 218).

Ulus egemenliği teorisi ekseninde benimsenen yeni temsil anlayışında temsilcilerin, temsil edilenlerden emir ve talimat almaları söz konusu değildir. Buna ek olarak temsil edilenlerin, temsilcileri azletme yetki ve hakları da bulunmamaktadır. Bu doğrultuda temsilcilerin, politika belirlenim süreçlerinde ilkesel olarak kendi özgür iradeleri doğrultusunda hareket etmeleri benimsenmektedir (Araslı, 1989: 11). Dolayısıyla yeni temsil anlayışında temsil edilenlerin, temsilcilerini seçtikten sonra politika belirlenim süreçlerine müdahil olamamaları bağlamında pasif bir konumda bulunduğunu belirtmek mümkün görünmektedir. Temsil edilenlerin temsilcilerini seçtikten sonraki pasif konumları, temsil kavramının paradoksal içeriğini de gündeme getirmektedir. Halkın/ulusun, egemenlikteki hak ve yetkilerini kendileri adına temsilcilerine aktardıkları "seçim mekanizması", ulus adına yönetilen halkı mistik bir araçsallaştırmanın da nesnesi haline getirmekte ve temsil kavramına yönelik eleştirilere kaynaklık etmektedir.

Temsil Kavramına Yönelik Eleştiriler

Temsil kavramının bünyesinde barındırdığı varlık-yokluk paradoksu, pek çok düşünür ve teorisyen tarafından bir yanılsama olduğu iddiasıyla kavramın, ontolojik olarak reddedilmesi gerektiği yönünde eleştirilmesine kaynaklık eder. Temsil, özellikle gerçekliğin bir parçası izlenimi yaratması hasebiyle eleştirilir. Marshall'ın (1999: 726) belirttiği üzere; "imgeler, karmaşık fikirleri özellikle görünüşte basit anlamlarla sınıflandırmaktadır; bu yüzden çelişki ve ikircikliği reddedilir ve temsiller, yine de 'gerçek' olarak

kabul edilen mite benzer şeyler haline gelir." Temsilcinin temsil edileni başka bir düzlemde yeniden sunması/var etmesi, çoğu durumda temsilcinin kendisini temsil edilen yerine koyarak kişisel öngörüleriyle hareket etme potansiyelini taşır. Bu potansiyel ise özellikle siyasal iktidar ve meşruiyet ile doğrudan ilişkili olan temsil kavramının eleştirilmesine sebebiyet verir.

18. yüzyıldan itibaren, özellikle yukarıda çizilen çerçevede, temsil kavramı ve olgusuna yönelik eleştirel yaklaşımlar günümüze kadar ivmelenerek büyük bir karşılık bulmuştur. Modern anlamıyla demokrasi, siyasa belirleme iktidarına sahip temsilcilerin halk tarafından seçildiği ve bu bağlamda iktidara halk katılımının sağlandığı yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. Tam bu noktada temsil ile demokrasi arasında kurulan ittifaka yönelik tartışmalar sürerliğini korur bir görünüm arz etmektedir. "Özgürlükçü halk yönetimi" çerçevesinde kodlanan modern devlet düşüncesinin demokrasi tahayyülünde temsil, en önemli meşruiyet dayanağı konumundadır. Ancak modern-temsilî demokrasi düşüncesinin belirleyici bir ölçütü olan seçim mekanizmasına yönelik eleştirel perspektif, demokrasiyi "halk yönetimi" olarak nitelemeyi zorlaştıracak kadar ciddi bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin kökenindeki "demos" ve "kratos" kavramlarının, bir idealin resmi mi yoksa modern yönetimlerin doğru bileşenleri mi olduğu tartışmaları geçmişten günümüze devam etmektedir (Deutsch, 1978: 387).

Temsil olgusuna yönelik eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeken düşünürlerden Rousseau'ya göre (1982: 105) "egemenlik, hangi nedenlerden ötürü devredilemezse; yine aynı nedenlerden ötürü temsil de edilemez." Temsile yönelik eleştirisini egemenlik kavramından hareketle kurgulayan Rousseau'nun bu bağlamda İngiltere ile ilgili analizi dikkat çekicidir (1982: 107);

> "İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa da çok yanılmaktadır. İngiliz halkı yalnızca parlamento üyelerinin seçimi sırasında özgürdür. Bu üyeler seçilir seçilmez İngiliz halkı köle olur, bir hiç derecesine iner. Kısa süren özgürlük anlarında özgürlüğünü o kadar kötüye kullanır ki, onu yitirmeyi hak eder. Ne olursa, olsun, bir ulus kendisine temsilciler seçer seçmez özgürlüğünü de varlığını da yitirmiş olur."

Temsile yönelik eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeken bir diğer önemli teorisyen John Stuart Mill ise yönetsel uygulamalara katılımın, halkın tamamına açık olması gerektiği görüşünü paylaşır. Toplumsal uzlaşmanın sağlanması için yönetime katılımın genel gelişme düzeyinin elverdiği ölçüde geniş olması gerektiğini ileri süren düşünür, buna imkân tanımayan temsil olgusunu eleştirir. Mill, "büyük toplumların" kamusal meselelerini ilgilen-

diren kararlarda en yetkin olabilecek modelin temsile dayanan yönetimler olduğunu kabul ederek; diğer tüm yönetim biçimlerinde de geçerli olmakla birlikte, temsilî rejimlerin sakıncaları üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, iktidarın denetlenmesinden sorumlu organda yer alacak kişilerin niteliksel olarak yetersiz olma ihtimalleriyle ilgilidir. İkincisi ise siyasal iktidarı ellerinde bulunduracak kişilerin, toplumun genel iradesi ile eşgüdümlü olmayacak çıkarların etkisinde kalma ihtimalleridir (Mill, 2006: 166-168). Bahsi geçen sorunlara ilişkin Mill'in çözüm önerisi şu şekildedir (2006: 179); "temsile dayanan bir sistem, hizipsel –grupsal- çıkarların, gerçeklere ve adalete aykırı bir biçimde varlıklarını sürdürecek kadar güçlü olmasını engelleyecek biçimde oluşturmalıdır."

Temsile yönelik eleştiriler arasında Nietzsche'nin sunmuş olduğu perspektif, günümüz dünyasında özellikle postmodernist yazarlar tarafından paylaşılarak savunulması hasebiyle dikkate değerdir. Cevizci'ye göre, yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında özne-nesne ikiliğini/paradoksunu temsil kavramı çerçevesinde tartışmaya açan ilk düşünür Nietzsche'dir (1999: 922): "Nietzsche'nin siyasal temsile karşı çıkmasının esas nedeni, bu tarz bir temsilin toplumda sayıca çok olan güçsüz ve vasat bireylerin güçlü, yaratıcı ve olağandışı bireyler üzerinde tahakküm kurmalarına imkân sağladığına olan inancıdır." Nietzsche'nin temsile yönelik sunmuş olduğu perspektif, demokratik değerlerden yoksun bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Aristokrasiyi savunmakla birlikte seçkinci yaklaşımı ekseninde Nietzsche'nin temsil kavramına yönelik eleştirisi; düşünsel, felsefî, eğitsel yetersizlikleriyle halkın, toplumu ilgilendiren siyasayı belirleme konusunda başarısız olacağı varsayımından hareket etmektedir (Nietzsche, 1990: 195).

Temsil kavramına dair eleştirel yaklaşımıyla ön plana çıkan bir diğer düşünür, elitizmin önde gelen teorisyeni, Gaetano Mosca'dır. Mosca'ya göre, "uygarlığın başlangıcından bu yana, en ilkelinden en ilerisine kadar bütün toplumlarda birisi egemen diğeri de bunun dışarısında olan iki sınıf bulunmaktadır." Mosca, siyasal temsilin ve kurumların birer aldatmaca işlevi üstlendiğini belirtmekle birlikte siyasal birliğin büyüklüğüne paralel olarak yönetici azınlığın yönetilen çoğunluğa oranının küçüklüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda temsilcinin temsil edilenleri "kandıran" bir kişi olduğunu savunan Mosca'ya göre, çoğunluğun, örgütlü azınlığa siyasal bağlamda karşı gelebilmesi son derece güç olması nedeniyle temsil olgusu gerçekliği yakalayamamaktadır (Mosca, 1968: 310).

Temsil olgusunun gerçekliği yansıtmadığına yönelik düşünce, Pyotr Kropotkin gibi anarşizmin önde gelen teorisyenleri tarafından da paylaşılmak-

tadır. Temel olarak insanlar arası bütün otorite ilişkilerini reddeden anarşizm düşüncesi, bu eksende devlet olgusunu, toplumu yasalar aracılığıyla yönetme pratiğini ve siyasal temsile dair süreçleri de ontolojik olumsuzluklarıyla reddetmektedir. Bu çerçevede Kropotkin, bir kişinin bir başkasının hayatını yaşayamayacağı düşüncesiyle temsilcinin de temsil edilenlerin çıkar ve menfaatlerini temsil edemeyeceğini savunmaktadır (Kropotkin, 2003: 131). Keza, Ludwig Wittgenstein'ın temsil olgusuna yönelik eleştirel perspektifi, "herhangi bir 'gerçekliği' temsil etmenin imkânsızlığına" olan inancı üzerine kuruludur (Wittgenstein, 2017: 46). Martin Heidegger ise modern demokrasi tahayyülü ekseninde ortaya çıkan demokratik bireycilik, rasyonalizm, ileri teknoloji, yönetim toplumu, kapitalizm ve iradeciliğe mesafeli yaklaşımıyla temsil olgusunun gerçekliği yansıtmadığını savunmaktadır (Heidegger, 1982: 98).

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden tarihsel süreçte yeniden yapılanan Avrupa, modernitenin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak 1960'lardan sonraki siyasal umutsuzluk ortamında düşünsel düzeyde iyiden iyiye belirginleşen bu sorgulama, Marksist teorisyenlerden ziyade post-yapısalcı ve postmodernist düşünürler tarafından üstlenilmiştir (Rosenau, 1998: 25). Temsil kavramına yönelik postmodernist eleştiri, "temsilin bir şeyi, kişiyi, yeri ya da zamanı başka bir şey, kişi, yer ya da zaman olarak yeniden sunmayı (re-presenting) içermesinden" hareket etmektedir (Hatipoğlu, 2007: 17). Bu bağlamda postmodernist perspektiften temsil olgusu, özünde imkânsız bir konu olmakla birlikte bir yanılsama aracı olması hasebiyle de bütünüyle reddedilmektedir.

Post-yapısalcı teorinin önde gelen düşünürlerinden biri olan ve çalışmalarıyla postmodernist teoriye önemli katkılar sunan Michel Foucault'nun temsil pratiğine yönelik önemli bir tarihsel analizi bulunmaktadır. Düşünüre göre temsil olgusu, 17. ve 19. yüzyıllar arasında yansız, nesnel, bilinçli ve evrensel bir düşüncedir; 19. yüzyıldan sonra, bir özne olarak insanın doğuşuyla, kavram karmaşıklaşmakta ve belirsizleşmektedir. Foucault'ya göre, 19. yüzyıldan itibaren temsilin öznesi ile nesnesi arasındaki ikilik kaybolmakta, temsilin öznesi ile nesnesi birleşmekte ve "gerçek" olmayan bir temsil ortaya çıkmaktadır (Foucault, 2017: 66). Foucault'nun temsil perspektifinden hareket eden postmodernist bakış açısında temsil, yeniden sunduğu varsayılan "hakikati" kendisi yaratmaktadır. Bir başka ifadeyle temsil edilen temsil edeni oluşturmamaktadır; temsil eden temsil edileni inşa etmektedir. Postmodernist bakış açısında bahsi geçen oluşturma/inşa etme ikilemi, aynı zamanda bir tek-tipleştirmenin de ifadesi haline gelmektedir. Postmodernist temsil eleştirisinin siyasal sonucu ise temsil olgusunu, bir şeyi bir baş-

kasının yerine koyma pratiği haline getirerek kavramın tanımlanamaz, üzerinde konuşulmamış bir mevcudiyetle var olmasını gerektiren bir konuma sürüklemektedir. Son tahlilde postmodernist temsil önerisi, kimsenin ve/veya grubun hiç kimse ve/veya grup adına konuşmamasını; herkesin kendi adına konuşmasını ifade etmektedir (Rosenau, 1998: 160).

Sonuç

Temsil kavramı, her ne kadar çeşitli bağlamlarda farklı içeriklerle donatılsa da tüm muğlaklığına rağmen kabul edilebilir ve anlaşılabilir tanımına 17. ve 18. yüzyıllardaki siyasal gelişmeler paralelinde kavuşur. Tarihsel olarak incelendiğinde, Antik Yunan'da temsil olgusuna benzer ilişkilerin varlığı görülmesine rağmen temsil kavramının Antik Yunan yönetim sisteminde ve siyasal hayatında kullanılmadığı görülür. Bununla birlikte Ortaçağ siyasal düzeninde temsil, bir "onay" mekanizması ve "sembolik temsil" kavrayışına sahiptir. Ortaçağ siyasal düzenindeki Kilise pratikleri, kavrama yönelik gelişim çizgisinde önemli bir noktada bulunmakla birlikte kavramın siyasal bir içeriğe ulaşmasında kritik rol oynamaktadır.

Ortaçağ siyasal düzeni olarak feodalitenin aşılmasıyla görünür olan "modern" devlet, Batı Avrupa'daki yeni siyasal düzeninin ifadesi haline gelir. Bu noktada devlet, egemenlik ve temsil üçgeninde teorilerini geliştiren Bodin'den Sieyès'e izlenen düşünsel çizginin, modern devletin temsilî niteliğini teorik düzlemde etkilediği görülür. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri paralelinde modern devletin biçimlenişi gerçekleşirken modern devlet anlayışının siyasal bir birlik oluşturma konusunda temelsiz kaldığı yerde, siyasal birliği sağlayan kavram ve olgu olarak "temsil" belirmiştir.

Demokratik devrimler paralelinde beliren demokrasi anlayışının temsilî niteliği, siyasal iktidarın meşruiyet temeline olumlu bir katkı sağlar. Bu bağlamda demokrasi ve temsil kavramlarının eşanlı/zamanlı kullanımı; ulustan kaynaklanan egemenliğin, ulus adına ve halk tarafından seçilen temsilciler aracılığıyla teoriden pratiğe geçişini ifade eder. Böylelikle temsil, halkın temsilî demokrasi içerisindeki iki önemli işlevine göndermede bulunur. Bunlardan *birincisi*, "halkın egemenliğini" devretmesi aracılığıyla, yönetme görevini üstlenecek demokratik-temsilî kurumun "tek" belirleyicisi olması iken *ikincisi*, rejimin "demokratik meşruluk" ile hareket ettiğine yönelik algının "sürekli" sağlanmasıdır. Bu çerçevede kavrama yönelik temel tanımı yapmak, kelimenin etimolojik kökenlerinde de geçen hali *re-presentation* ile mümkün görünmektedir: Temsil, aslında varlığı kabul edilen halkın soyut konumda "yeniden" var kılınmasıdır.

Öz

Siyasal Temsil: Bir Kavramın Dönüşümü

Bu çalışma, modern devletin ortaya çıkışıyla birlikte yöneten-yönetilen ilişkisinde en önemli meşruiyet dayanağı haline gelen temsil kavramının, tarihsel ve düşünsel temelleri bağlamında dönüşümünü açıklamayı amaçlamaktadır. Temsilin ortaya çıkışından kurumsallaşmasına kadar izlenen tarihsel ve düşünsel süreç, kavramın dönüşümü paralelinde bir anlam kargaşasını da beraberinde getirdiğini göstermektedir. 12. yüzyıldan itibaren siyasal bir içerikle donatılan temsil, 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde egemenliğin devrine yönelik sunmuş olduğu perspektif sayesinde modern-temsilî demokrasinin merkezi kavramlarından biri haline gelir. İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte modern kavrayışına ulaşan temsil, modern siyasal rejimlerde demokratik meşruluk açısından anahtar bir rol oynamaktadır. Siyasal spektrumun farklı konumlarına ait yönetsel eğilimlere adapte olma konusunda olağanüstü bir kapasiteye sahip olan kavram, demokrasi teorisindeki güncel tartışmaları yeniden üzerine çekmiştir. Demokrasi teorisi içerisinde "temsili yeniden düşünen" akademik çizgi, modern devletteki yöneten-yönetilen kurgusunu temsil özelinde ilişkisel ve sistemik bir yaklaşım çerçevesinde ele alır. Temsil, demokratik kurum ve faaliyetlerle birlikte düşünüldüğünde, kendi başına demokratik bir fenomen olarak sunulabilir. Ancak, modern devlette temsilin gerçek niteliğinin kavranabilmesi için, temsil ile demokrasi kavramlarının farklı ve hatta çelişkili tarihsel kökenleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda çalışma, modern devlette temsilin gerçek anlamının, emredici vekâlet anlayışından "yeni" temsil anlayışına geçiş sürecinde bulunabileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal temsil, modern demokrasi, temsilî demokrasi, egemenlik, halk egemenliği, ulus egemenliği.

Abstract

Political Representation: The Transformation of a Concept

This study aims to explain, through its historical context and intellectual foundations, the transformation of the concept of representation, which has become, with the emergence of modern state, the most important basis of legitimacy for the ruling-ruled relationship. The historical and intellectual trajectory beginning from the emergence of the concept till its institutionalization indicates that this concept has led to a confusion of meaning through all its transformation. The representation, which has been acquired a political meaning since the 12th century, has become one of the central concepts of modern-representative democracy, thanks to the perspective it once offered for the delegation of sovereignty in the 17th and 18th centuries. The concept of representation, which acquired its modern character with the British, American and French Revolutions, actually plays a key role in modern political regimes for democratic legitimacy. The concept of representation, which has an extraordinary capacity to adapt to the different administrative tendencies of the political spectrum, has assumed its central position yet again in the current theoretical debates of democracy. The academic literature "rethinking representation" within democratic theory discusses the ruling-ruled configuration in the modern state through a relational and systemic perspective. Representation, considered with democratic institutions and activities, may be presented as a democratic phenomenon in itself. However, in order to grasp the real nature of representation in modern state, one should consider the different and even contradictory historical origins of the concepts of representation and democracy. In this regard, the study claims that the real meaning of the representation in modern state can be found in the transition process from the mandatory approach to the concept of "new" representation.

Keywords: Political representation, modern democracy, representative democracy, sovereignty, popular sovereignty, national sovereignty.

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. (1989), "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", *II. Ulusal Bilimler Kongresi*, ss. 21-30.

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1991), İmparatorluktan Tanrı Devletine, Ankara: İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B. ve Köker, L. (1994), *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, Ankara: İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. A. (2006), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi.

Araslı, O. (1972), *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Armaoğlu, F. (1953), *Seçim Sistemleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Arsel, İ. (1975), *Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, Ankara: Güven Matbaası.

Bayramoğlu, S. (1998), *Parlamentonun Krizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Beetham, D. (2006), "Political Legitimacy", *The Blackwell Companion to Political Sociology*, edit.: K. Nash and A. Scott, USA: Blackwell Publishing.

Beriş, H. E. (2014), *Egemenlik: Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, İstanbul: Tezkire.

Beriş, H. E. (2019), "Modern Devlet Kuramının Doğuşunda Niccolò Machiavelli'nin Rolü ve Etkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 52(4), ss. 1-24.

Birch, A. H. (1971), *Key Concepts in Political Science: Representation*, USA: Pall Mall Press.

Budge, I. (2006), "Direct and Representative Democracy: Are They Necessarily Opposed?", *Representation*, Vol: 42(1), ss. 1-12.

Burdeau, G. (1964), *Demokrasi*, çev.: B. N. Esen, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Cevizci, A. (1999), *Felsefe Sözlüğü*, 3.baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Dahl, R. A. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev.: L. Köker, Ankara: Yetkin Yayınları.

Deutsch, K. W. (1978, "Representative Government", *The Encylopedia of Americana*, Vol: 23, ss. 375-391.

Dicey, A. V. (1941), *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 8. edition, London: Macmillan.

Duman, F. (2010), "Egemenlik Kuram(lar)ı Bağlamında Halk/Ulus Kavramının Söylemsel İşlev(ler)i ve Özgürlük Sorunsalı", Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi. Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik, edit.: İsmail Serin, Bursa: ASA Kitabevi Yayınları.

Duverger, M. (1986), *Siyasal Rejimler*, çev.: T. Tunçdoğan, İstanbul: Sosyal Yayıncılık.

Foucault, M. (2017), *Kelimeler ve Şeyler*, çev.: M. A. Kılıçbay, 6. baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Gramsci, A. (2014), *Modern Prens*, çev.: Pars Esin, 2. baskı, İstanbul: Dipnot Yayınları.

Gürleyen, S. (2012), *Siyasi Temsil Teorisi: Kavram, Tarih, Felsefe*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hakyemez, Y. Ş. (2004), *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hatipoğlu, A. (2007), *Parlamentoda Sosyal Kesimlerin Temsil Edilebilirliği ve Parlamenter Kimliği: Türk Parlamento Sistemine Yönelik Bir Alan Araştırması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Heidegger, M. (1982), *Nihilism: Nietzsche, Vol IV*, trans. J. Stambaugh, D. F. Krell and F. Capuzzi, New York: Harper Collins.

Hobbes, T. (2012), *Leviathan*, çev.: S. Lim, 10. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hobson, C. (2008), "Revolution, Representation and the Foundations of Modern Democracy", *European Journal of Political Theory*, Vol: 7(4), ss. 449-471.

Hurt, J. (2002), *Louis XIV and the Parlements*. Manchester: Manchester University Press.

Judge, D. (1999), *Representation: Theory and Practice in Britain*, London: Routledge Press.

Kalaycıoğlu, E. (2014), "Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi", *Türk Siyasal Hayatı*, edit.: E. Kalaycıoğlu ve A. Y. Sarıbay, 5. baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık.

Keane, J. (2009), *The Life and Death of Democracy*, London: Simon & Schuster Publishing.

Kervegan, J. F. (2003), "Halk", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, edit.: P. Raynaud ve S. Rials, çev.: İ. Yerguz vd., İstanbul: İletişim Yayınları.

Kropotkin, P. (2003), *Anarşizm, Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi*, çev.: E. Günce, İstanbul: Morpa Kültür Yayınevi.

Larsen, J. A. O. (1955), *Representative Government in Greek and Roman History*, Berkeley: University of California Press.

Mansbridge, J. (2003), "Rethinking Representation", *American Political Science Review*, Vol: 97(4), ss. 515–528.

Marshall, G. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev.: O. Akınhay ve D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayıncılık.

Miceli, V. (1946), *Modern Parlamentolar*, çev.: A. Akgüç, Ankara: Ulus Basımevi.

Mill, J. S. (2006), *Considerations on Representative Government*, Michigan: University of Michigan Press.

Mosca, G. (1968), *Siyasi Doktrinler Tarihi*, çev.: S. Tiryakioğlu, 2. baskı, Ankara: Varlık Yayınları.

Nicholas, B. (2010), *An Introduction to Roman Law*, Oxford: Oxford University Press.

Nietzsche, F. (1990), İyinin ve Kötünün Ötesinde, çev. A. İnam, 2. baskı, İstanbul: Ara Yayıncılık.

Örs, B. (2006), "Siyasal Temsil", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 35, ss. 1-21.

Özçelik, S. (1982), *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Özgül, B. (2002), *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üni-

versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
Özkan, M. (2019), *Modern-Demokratik Devlette Siyasal Temsil*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Pitkin, H. F. (2014), *Temsil Kavramı*, çev.: Seda Erkoç, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
Pollard, A. F. (1920), *The Evolution of Parliament*. London: Longmans-Green Press.
Rosenau, P. M. (1998), *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, çev.: T. Birkan, Ankara: Ark Yayınları.
Rousseau, J. J. (1982), *Toplum Sözleşmesi*, çev.: V. Günyol, İstanbul: Adam Yayınları.
Rousseau, J. J. (2008), *Anayasa Projeleri*, çev.: İ. Yerguz, İstanbul: Say Yayınları.
Runciman, D. (2007), "The Paradox of Political Representation", *The Journal of Political Philosophy*, Vol: 15(1), ss. 93–114.
Sarıca, M. (1969), *Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
Sarıca, M. (1996), *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, 7. baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Sartori, G. (1977), *Demokrasi Kavramı*, çev.: D. Baykal, Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
Schmitt, C. (2013), "Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet", *Devlet Kuramı*, edit. C. B. Akal, 4. baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
Schwartz, N. L. (1988), *Political Representation and Community*. Chicago: The University of Chicago Press.
Sherman, C. (1914), "The Romanization of English Law", *The Yale Law Journal*, Vol: 23(4), ss. 318-329.
Sieyès, E. J. (2005), 'Üçüncü Sınıf' *Nedir?*, çev.: İ. Birkan, Ankara: İmge Kitabevi.
Skinner, Q. (2005), "Hobbes on Representation", *European Journal of Philosophy*, Vol: 13(2), ss. 155-184.
Staveley, E. S. (1955), "Provocatio during the Fifth and Fourth Centuries B.C.", *Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol: 3(4), ss. 412-428.
Teziç, E. (1976), *Siyasi Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Thompson, F. (1999), *A Short History of Parliament 1295-1642*. USA: University of Minnesota Press.
Touraine, A. (2000), *Demokrasi Nedir?*, çev.: O. Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Urbinati, N. (2006), *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago: Chicago Univ. Press.
Uygun, O. (2011), *Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
Vergin, N. (2000), *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
Vernant, J. P. (2012), *Eski Yunan'da Mit ve Tragedya*, çev.: M. Erşen, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
Vieira, B. M. ve Runciman, D. (2008). *Representation*. London: Polity Press.
Wittgenstein, L. (2017), *Felsefi Soruşturmalar*, çev.: H. Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.
Yavaşgel, E. (2014), *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.